

TALABALARNING GAPIRISH MALAKASINI BAHOLASHDA NAZORAT TAMOYILLARI

Turabova MT.

O'zbekiston davlat jaxon tillari doktranti

Tayanch soʻzlar: baholash, baholash nazorati, kommunikativ yondashuvning, baholash tamoyillari.

Ключевые слова: оценивание, оценочный контроль, коммуникативный подход, принципы оценивания.

Key words: assessment, assessment control, communicative approach, assessment principles.

Резюме:

Ushbu maqolada chet tilini oʻqitishda talabalarning nutqiy malakalarini baholashda nazorat tamoyillarini tahlil qilamiz. Talabalarning chet tilini oʻzlashtirishdagi yutuqlarini tahlil qilishning yagona yoʻli toʻgʻri tuzilgan baholash turidir. Oʻqitish va taʼlim sifatini nazorat qiluvchi asosiy element bu baholashdir. Toʻgʻri va sifatli tuzilgan baholash aniq vazifalarga erishishga qaratilgan.

Резюме:

В данной статье мы анализируем принципы контроля при оценке навыков говорения студентов при обучении иностранному языку. Единственным способом анализа прогресса студентов в освоении иностранного языка является правильно структурированный тип оценки. Основным элементом, контролирующим качество преподавания и обучения, является оценка. Корректная и качественная структурированная оценка направлена на достижение конкретных задач.

Summary:

In this article, we analyze the principles of control in the assessment of students' speaking skills in foreign language teaching. The only way to analyze the progress of students in mastering a foreign language is a properly structured type of assessment. The main element that controls the quality of teaching and learning is assessment. Correct and high-quality structured assessment aims to achieve specific tasks.

Kirish. Mamlakatimizda taʼlim tizimida xorijiy tillarni oʻqitish va ularning metodologik asoslarini takomillashtirish masalalari oʻta muhim ahamiyat kasb etayotganligidan kelib chiqqan holda, shularni alohida qayd etishimiz lozimki, taʼlim tizimini takomillashtirish borasidagi oʻzgarishlarni zamonaviy bilimlar va xorijiy tillarni egallagan yetuk kadrlarsiz amalga oshirib boʻlmaydi. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi PF-5847-sonli «Oʻzbekiston Respublikasi oliy taʼlim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini

tasdiqlash to'g'risida»gi Farmoni, 2021 yil 19 maydagi PQ-5117-sonli «O'zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori va Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 11 avgustdagi «Ta'lim muassasalarida chet tillarini o'qitishning sifatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 610-son qarori, shuningdek, boshqa bir qator - hujjatlarda mamlakatimizda xorijiy tillarni o'qitishning sifatini va samaradorligini oshirish borasida ko'plab vazifalar belgilangan.

Ushbu vazifalar qatorida, «xorijiy tillarni o'qitishning xalqaro tan olingan dastur va darsliklari ta'limning barcha bosqichlarida joriy etilishini muvofiqlashtirish hamda o'qituvchilarda zamonaviy o'qitish ko'nikmalarini rivojlantirish» asosida ta'lim sifatini yanada oshirish masalasi muhim o'rin tutganligini qayd etishimiz lozim.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Brandl, K. (2008). Communicative Language Teaching in Action. Muradkasimova K.Sh. Ingliz tilini o'qitishda talabalar ko'nikma va malakalarini baholash xususiyatlari. Brown Ch. Principles of language Assessment. Arthur H. Testing for language teachers" adabiyotlarida keltirilganda mavzuga doir ma'lumotlar tahlil qilingan. Ushbu adabiyotlardan foydalangan holda maqolamizda baholash mezonlarini takomillashtirdik.

Tadqiqot metodologiyasi. Chet tillarini o'rgatishning xorijiy usullari bo'yicha test nazorati muammosi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, zamonaviy lingvodidaktik testning istiqbolli yo'nalishlaridan biri kommunikativ kompetensiyani baholashga asoslanadigan kommunikativ nazorat usullaridir.

Kommunikativ yondashuvning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat: 1) samarali muloqot qilish maqsadi, 2) muloqot qilish uchun tilni o'rganish, 3) ma'no va to'g'ri foydalanishga e'tibor berish, 4) ravonlik va aniqlikka e'tibor berish, 5) haqiqiy materiallardan foydalanish. real hayotiy vaziyatni aks ettiradi va 6) to'rtta ko'nikma (gapirish, yozish, o'qish va tinglash) integratsiyasi.

- Kommunikativ tilni o'qitish yondashuvida ma'noga asosiy e'tibor beriladi. Yondashuvning asosiy yo'nalishi o'quvchilarni yozuvchilar va ma'ruzachilarning niyati va ifodasini tushunish qobiliyatiga ega qilishdir.

- Ushbu yondashuvda lingvistik tuzilmalardan ko'ra kommunikativ funksiyalar muhimroq deb hisoblanadi. Litlvudning ta'kidlashicha, "kommunikativ tilni o'qitishning eng xarakterli xususiyatlaridan biri shundaki, u tilning funksional va strukturaviy jihatlariga tizimli e'tibor beradi, ularni yanada to'liq kommunikativ ko'rinishga birlashtiradi". Har bir tilda cheklangan miqdordagi jumlar mavjud. Faqatgina ushbu jumalarni o'zlashtirish o'quvchilarga maqsadli tilda muloqot qilishga yordam bermaydi. O'quvchi ushbu tuzilmalarning aloqa funksiyalarini o'rganishi kerak.

- Til o'rgatishda kommunikativ tilni o'qitish yondashuvidan foydalanilganda, maqsadli til sinfda qo'llaniladi. Maqsadli til nafaqat o'rganish ob'ekti, balki sinfda

muloqot qilish vositasidir. Chunki, agar o‘quvchilar o‘z ona tillaridan foydalanishda davom etsalar, ular maqsad tilida muloqot qila olmaydilar. Ona tilidan oqilona foydalanish kerak, deb ishoniladi.

– Tilni faqat bitta ko‘nikma bilan emas, balki barcha til ko‘nikmalarini birlashtirish orqali o‘rgatish kerak. Bu shuni anglatadiki, muloqot yondashuvi faqat nutq qobiliyatlari bilan cheklanmaydi; o‘qish va yozish ko‘nikmalarini rivojlantirish kerak.

– Tilni yodlash orqali o‘rganib bo‘lmaydi. Uni alohida-alohida o‘rganish mumkin emas. Buni ijtimoiy muloqot orqali o‘rganish kerak. Belgilangan tilda muloqot qilish uchun til bilan kurashish zarurati tug‘iladi. Richards va Rodjersning ta’kidlashicha, maqsadli lingvistik tizim eng yaxshi muloqot qilish uchun kurash jarayoni orqali o‘rganiladi.

– Kommunikativ tilni o‘qitish yondashuvi o‘quvchilar bilan maqsadli tilda muloqot qilish imkoniyatini beradi. U o‘qituvchi-talaba va o‘quvchi-talaba o‘zaro munosabatlarini rag‘batlantiradi. Bu talabalar o‘rtasida hamkorlik aloqalarini rivojlantirishga yordam beradi. O‘qituvchi guruhda yoki juftlikda ish berishi kerak, bu esa ular o‘rtasida ma’lumot almashish imkonini beradi. Bundan tashqari, ular o‘rtasidagi muloqotni rivojlantirishga yordam beradi.

– Kommunikativ yondashuv o‘quvchilarga nafaqat nima deyish, balki uni qanday aytilish haqida ham imkoniyatlar beradi.

– O‘qituvchi muloqotni rivojlantirishga yordam beradigan vaziyatlarni yaratishi kerak. O‘qituvchi ularga tilni ijtimoiy kontekstda qanday qo‘llash kerakligini o‘rgatishi kerak. O‘qituvchi o‘quvchilarga tilni ijtimoiy sharoitda o‘rganishga yordam beradigan rolli o‘yin kabi tadbirlarni berishi kerak.

Tahlil va natijalar. Bugungi kunda kommunikativ tilni o‘rganish va o‘qitishga oid asosiy tamoyillar to‘plamini tavsiflovchi sifatida qaralishi mumkin, yuqorida jamlanganidek, turli yo‘llar bilan qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan va o‘qitish va o‘qitish jarayonlarining turli jihatlarini ko‘rib chiqadigan taxminlar. Ba’zilar markaziy ravishda o‘quv jarayoniga kirishga e’tibor berishadi. Shunday qilib, kontentga asoslangan ta’lim o‘qitishning mazmuni yoki predmeti butun tilni o‘rganish jarayonini boshqaradiganligini ta’kidlaydi. Ba’zi o‘qitish takliflari ko‘proq bevosita o‘quv jarayonlariga qaratilgan. Masalan, vazifaga asoslangan o‘qitish, o‘rganishning asosi sifatida maxsus ishlab chiqilgan o‘quv topshiriqlaridan foydalanishni yoqlaydi. Boshqalar, masalan, kompetensiyaga asoslangan ta’lim va matnga asoslangan o‘qitish, o‘rganish natijalariga e’tibor qaratadi va o‘qitishni rejalashtirishda boshlang‘ich nuqta sifatida natijalar yoki mahsulotlardan foydalanadi.

O‘qituvchi assesmentning samarali, kurs kontentiga bog‘langan, foydali va autentikligini bilishda besh tamoyilga yuzlanadi. Mazkur tamoyillar assesment turining o‘rinliligini baholashda asosiy mezon bo‘lib xizmat qiladi. Bular

samaradorlik (Practicality), ishonchlilik (Reliability), yaroqlilik (Validity), qayta aloqa (Washback) va autentiklik (Authenticity).

Tamoyillarning birinchisi samarador, aniq va tushunarli bo'lishi uchun bir qancha misollar keltiramiz. O'qituvchi assesment tuzish jaraenida quyidagi omillarga ahamiyat berishi shart:

- 1) assesment tashkillashtirishda sarflanadigan mablag';
- 2) assesment tuzishga va tekshirishga ketadigan vaqt;
- 3) assesment jaraenini kuzatish;
- 4) assesment natijalarini baholashda ishlatiladigan vositalar.

Yuqorida keltirilgan omillar inobatga olinsa, assesment samarali bo'ladi, aks holda samarasiz deb tan olinadi. Misol uchun talabalarining gapirish malakasini baholash maqsadida o'tkaziladigan assesment jaraenida har bir talaba bilan yuzmayuz suhbat o'tkaziladi. Ammo guruhda 30 nafar talaba mavjud. O'qituvchi bir talaba bilan suhbat o'tkazguncha qolgan 29 talaba bekor o'tiradi. Demak, bunday assesment samarasiz bo'lib, unga ajratilgan vaqt samarali taqsimlanmagan.

Tamoyillarning ikkinchisi – ishonchlilik (reliability). Bu tamoyil assesmentning ishonchli va izchil bo'lishini taqozo etadi. Arthur Huggesning fikriga ko'ra, assesmentning ishonchsizligi uning aniq bo'lmasligiga olib keladi. Uning ta'kidlashicha, assesment turi natijaning doimiyligini ta'minlab bersa, ishonchli bo'ladi, ya'ni talaba bir assesmentni turli vaqt oralig'ida, turli sharoitda topshirsada, natijasi o'zgarmasa bunday assesment ishonchlidir.

Dialogik nutqning nutqiy ko'nikmalarini shakllantirishda uning ikki darajasini hisobga olish kerak. Birinchi darajada, joriy nazorat ob'yektlari nafaqat fonetik, leksik bilan ishlash qobiliyatidir va grammatik material, balki muloqot vaziyatida, ma'lum bir mavzuda yoki namunaviy matn bilan berilgan takrorlash qobiliyati. Ikkinchi bosqichda tayyorlanmagan dialogda dialogik nutqning nutqiy malakalari takomillashtiriladi va yuqoridagi barcha ko'nikmalar o'z umumiyligida, shuningdek, o'zaro ta'sir ko'nikmalari yakuniy nazoratdan o'tkaziladi.

Monologik va yozma nutq ko'nikmalari ikki darajaga ko'ra shakllanadi – reproduktiv va produktiv. Reproaktiv darajada joriy nazorat ob'yektlari monolog va yozma nutqni amalga oshirishning rasmiy ko'rsatkichlari (masalan, so'zning hajmi), lingvistik to'g'rilik, shuningdek, nutqni qurish mantig'i, boshlash qobiliyati, Har xil turdagi monologlardan foydalangan holda, muloqot sharoitida, ma'lum bir mavzuda yoki namunaviy matn bilan berilgan nutqni kengaytirish va tugatish. Samarali darajada yuqoridagi barcha ko'nikmalar namunaga tayanmasdan tayyorlanmagan bayonotda yakuniy nazoratdan o'tkaziladi.

Bizga ma'lumki, chet tili o'qituvchilari dars jarayonida ikki vazifani amalga oshirishlari lozim: ta'lim berish va nazorat qilish. Fan o'qituvchilari talaba testni yoki imtihonni topshira olishi, kurs mazmuni va dars berish jarayonining samarali kechishi haqida o'z mulohazalarini bildirishadi.

Burns va Joys fikriga ko‘ra, o‘qituvchilar o‘quvchilarga nutq so‘zlash uchun aniq sabablarni va ularning faoliyatini qanday baholashni taklif qilishlari kerak. Nutq - ma‘noni yaratishning interaktiv jarayoni bo‘lib, ma‘lumotni ishlab chiqarish, qabul qilish va qayta ishlashni o‘z ichiga oladi. Nutqda shakl va ma‘no u sodir bo‘lgan kontekstga, shu jumladan ishtirokchilarning o‘zlari, ularning jamoaviy tajribasi, jismoniy muhiti va nutq maqsadiga bog‘liq.

Xulosa va takliflar. Shunday qilib, nutq ko‘pincha o‘z-o‘zidan paydo bo‘ladi, ochiq va rivojlanadi va bu o‘quvchilardan nafaqat tilning ma‘lum nuqtalarini (grammatika, talaffuz yoki lug‘at) yaratishni bilishni emas, balki lingvistik kompetensiyani, shuningdek, qachon, nima uchun, va tilni qanday yo‘llar bilan ishlab chiqarish (ijtimoiy lingvistik kompetensiya).

Shu sababli, talabalar ingliz tili darslarida ingliz tilidan turli o‘zaro ta’sirlar uchun foydalanish orqali nutq qobiliyatlarini yaxshilashlari kutilmoqda va ular sinfdan tashqarida va kundalik muloqot maqsadlarida ingliz tilidan foydalanishlari kerak. Umuman olganda, nutq ko‘nikmalarini o‘rgatish uchun ingliz tili o‘qituvchilari va kollej o‘qituvchilari hamkorlikda ishlashlari va ingliz tili darslarida talabalarning nutq qobiliyatlariga ta’sir qiluvchi omillarni hal qilishlari kerak.

A. Tellatalabalarning til darajasi boshqacha ekanligini ta’kidlaydi; ularning ingliz tilini o‘rganishga munosabati ham o‘xshash emas; o‘quvchilarning ba’zilari qattiq ishlaydi, lekin ularning ba’zilari aksincha; ular har doim uyatchan his qiladilar va sinfdagi mashg‘ulotlar davomida sukut saqlaydilar. Umuman olganda, tadqiqotchi o‘qituvchi ko‘pincha nutq ko‘nikmalarini o‘rgatish jarayonida o‘quvchilarning nutqiy ko‘rsatkichlari juda past ekanligini tekshiradi.

Rebekka Xyuz qiziqarli uslubiy fikrni ta’kidlaydiki, nutqiy ko‘nikmalarni o‘rgatishda «tilning og‘zaki shaklini o‘rgatish» va «tilni gapirish orqali o‘rgatish» o‘rtasidagi farqni ajratish kerak. U, shuningdek, afsuski, yozish bilan solishtirganda, og‘zaki shakl yetarli darajada o‘rganilmaganligini va bu o‘qituvchilar o‘z darslarida «barqaror yozma shakllar va janrlar» dan foydalanishda o‘zlarini ishonchli his qilishlarining sabablaridan biri bo‘lishi mumkinligini ta’kidlaydi. Nutq ko‘pincha tor ma’noda ta’riflangan. Nutq qobiliyatlari muhokama qilinganda, bu ko‘pincha ommaviy nutq kontekstida sodir bo‘ladi. Biroq, gapirish bundan ham ko‘proq narsani anglatadi. Kengroq qarashlar aniq maqsadlarga erishish uchun amalga oshiriladigan muloqotga qaratilgan, masalan. xabardor qilish, tushuntirishlar so‘rash va hokazo yoki ular nutqni kundalik muloqotda qo‘llaniladigan asosiy kompetensiyalari nuqtai nazaridan tavsiflaydi, masalan, xonani band qilish, ko‘rsatmalar berish va hokazo.

So‘nggi bir necha o‘n yilliklarda ikkinchi tilni baholashda reyting shkalalaridan foydalanish keng tarqaldi. Bunday natijalar odatda turli reyting mezonlari asosida ko‘proq sub’yektiv mulohazani talab qiladigan zamonaviy testlarga samaradorlik komponentlarining tobora ortib borayotgani va barcha manfaatdor tomonlar uchun

baholash jarayonlarining shaffofligini oshirishga qaratilgan umumiy harakatlar olib keldi.

Shunga ko'ra, reyting shkalasi bo'yicha tadqiqotlar tobora ko'proq o'tkazilmoqda. Ushbu tadqiqotlar tilni tekshirishda baholash shkalasi qanchalik muhim rol o'ynashini ko'rsatdi va barcha kontekstlarda barcha testlarga tegishli bo'lishi mumkin bo'lgan reyting shkalasi yo'qligini ta'kidlaydi. Ya'ni, reyting shkalasi har doim ma'lum bir test formatiasosida olingan til funksiyalarining o'ziga xos sifatini tekshirish uchun moslashtirilishi kerak. Fulcher, shuningdek, shkaladizaynerlar og'zaki muloqotda muhim deb hisoblagan narsalarni aks ettiruvchi mezonlar imtihon oluvchilarning faoliyatiga mos kelmasligi mumkinligini ta'kidlaydi. Shunday qilib, berilgan reyting shkalasining har bir sinov holatida haqiqatda aniqlangan til namunalari sifatiga mos kelishiga katta e'tibor qaratish lozim.

Ko'pgina universitetlarda talabalarning o'quv faoliyatini baholash tizimi talabalar bilimini nazorat qilishning reyting tizimi deb ataladi.

Reyting o'lchovlari deb ham ataladigan baholash rubrikalari talabalarning bilimini samarali baholashda qulay vositadir, masalan, og'zaki yoki yozma nutqda. Carrning tavsifiga ko'ra, reyting shkalasi "bir nechta darajalarga yoki ballariga ega, ularning har biri ushbu darajada ishlash qanday ko'rinishda ekanligini ko'rsatadi".

Reyting tizimining asosiy vazifalari: talabalarda DTSGa muvofiq bilim, ko'nikma va malakalar shakllanganligi darajasini nazorat qilish va tahlil qilib borish; talabalar BKMLarini baholashning asosiy tamoyillari: DTSGa asoslanganlik, aniqlik, haqqoniylik, ishonchlilik va qulay shaklda baholashni ta'minlash; fanlarning talabalar tomonidan tizimli tarzda va belgilangan muddatlarda o'zlashtirilishini tashkil etish va tahlil qilish; talabalarda mustaqil ko'nikmalarni rivojlantirish, axborot resurs manbalaridan samarali foydalanishni tashkil etish; talabalar bilimini xolis va adolatli baholash hamda uning natijalarini vaqtida ma'lum qilish; talabalarning fanlar bo'yicha kompleks hamda uzluksiz tayyorgarligini ta'minlash; o'quv jarayonining tashkiliy ishlarini kompyuterlashtirishga sharoit yaratish va boshqalar belgilangan.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 19 maydagi PQ-5117-sonli «O'zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida gi qarori
2. Brandl, K. (2008). *Communicative Language Teaching in Action*, New Jersey, Pearson Prentice Hall.
3. Muradkasimova K.Sh. Ingliz tilini o'qitishda talabalar ko'nikma va malakalarini baholash xususiyatlari: Ped. fan. bo'y. fal. d-ri (PhD) diss. –T.: 2019y
4. Brown Ch. *Principles of language Assessment*. –2002.
5. Muradkasimova K.Sh. Ingliz tilini o'qitishda talabalar ko'nikma va malakalarini baholash xususiyatlari: Ped. fan. bo'y. fal. d-ri (PhD) diss. –T.: 2019
6. Brown, H.D., &Abeywickrama, P. *Language assessment; Principles and classroom practices* (2nd edn). White Plains, NY; Pearson Education. 2010, –p. 19.
7. Arthur H. *Testing for language teachers*. – Cambridge University Press; Second edition, 2003. – P.75-82.